

75 let Vojenského zeměpisného ústavu

Redakce Vojenských rozhledů od svého obnoveného vydávání v roce 1992 využívá výhradně tiskárny Vojenského zeměpisného ústavu.

Od února letošního roku sídlí v jeho budově na Rooseveltově ulici v Praze 6, takže s činností tohoto ústavu je úzce spjata.

A tak s potěšením zařazuje alespoň fragment obsáhlé a zajímavé historie Vojenského zeměpisného ústavu, který letos na podzim slaví památné výročí svého vzniku.

* * *

Založení Československého vojenského zeměpisného ústavu
(období 1918-25)

Necelý měsíc po vyhlášení samostatného československého státu vydalo dne 27. listopadu 1918 vrchní velitelství Československé branné moci rozkaz č. 8 o zřízení jeho nové součásti, **oddělení pro vojenské zeměpisné záležitosti** a 18. prosince bylo toto oddělení včleněno do nově vytvořeného ministerstva národní obrany ČSR jako **IX. odbor - kartografické oddělení (Zeměpisný ústav)**. Rozhodnutím o nové organizaci MNO z 15. října 1919 byl pak zmíněný IX. odbor přetvořen v samostatný **Československý vojenský zeměpisný ústav (VZÚ)**, podléhající MNO prostřednictvím Hlavního štábu. Tímto rozhodnutím byl vytvořen základ vojenské zeměpisné služby a VZÚ se stal jednou z prvních významných vojenskoodborných institucí, která zabezpečovala potřeby armády i státních a hospodářských orgánů republiky. V té době VZÚ zajišťoval veškeré činnosti z celé oblasti geodézie a kartografie, tj. práce astronomicko-geodetické, topografické, kartografické, reprodukční a vojenskogeografické.

Podmínky pro činnost zeměpisné služby byly zpočátku značně nepříznivé. Za poválečného hospodářského rozvratu a všeobecně uvolněné kázně byla budována státní správa i armáda, jejichž prvořadým úkolem bylo prosadit a zabezpečit státní suverenitu na území celého státu. Velmi omezené technické, prostorové i ekonomické podmínky vyžadovaly od příslušníků VZÚ mimořádnou obětavost a pracovní vypětí. Již od začátku roku 1919 započal ústav s obnovou a vydáváním map měřítek 1 : 25 000 a zejména 1 : 75 000.

Na přelomu let 1921-22 sídlil ústav ve Zbrojnici v oblasti Malé Strany, dnešním Tyršově domě, pak od roku 1922 ve Štefánikových kasárnách na Smíchově. Nová budova pro VZÚ byla stavěna od listopadu 1923 do prosince 1925. Do užívání byl objekt předán v lednu 1926. Stavba trvala cca 500 pracovních dnů a stála asi 12 milionů Kč.

Tak jako celá československá armáda byl i VZÚ budován pod vlivem francouzské vojenské mise, která v ČSR působila. Organizace VZÚ, jeho působnost a úkoly odpovídaly tehdejší vojenské doktríně, orientované k obraně územní celistvosti a suverenity státu, nepředpokládající vedení útočné bojové činnosti na území jiných států.

Vojenský zeměpisný ústav v období 1926-32

V průběhu roku 1926 byly všechny složky VZÚ postupně soustředěny v nové, pro potřeby ústavu postavené budově v Praze XIX, Bučkově ulici č. p. 620 (nyní Praha 6, Rooseveltova 620/23), v níž sídlí dodnes. Umístění celého ústavu do nového objektu umožnilo postupně vytvářet jeho technologickou samostatnost a nezávislost, zejména v kartoreprodukci a tisku. **Výrazem uznání vojenského, státního a vědeckého významu Vojenského zeměpisného ústavu a nesmírnou morální vzpruhou pro jeho příslušníky byla návštěva vrchního velitele a prezidenta republiky T. G. Masaryka v nové budově VZÚ dne 2. dubna 1926.**

Ústav v tomto období pokračoval na obnově map 1 : 25 000 a 1 : 75 000 a v tvorbě zdokonalené generální mapy 1 : 200 000. Nově byla zpracována tzv. mapa vzdáleností 1 : 300 000, přehledná mapa ČSR 1 : 750 000, přehledná letecká mapa ČSR 1 : 750 000 a další mapy pro potřeby armády. Pro veřejnost byly vydány turistické a stolní mapy, automapy aj. Bohatý byl i rozsah astronomicko-geodetických prací. Byly započaty práce na přípravě nového československého mapového díla, které mělo nahradit pojetím i obsahem zastaralé mapy bývalého vídeňského VZÚ. Nové mapování bylo uskutečňováno klasickou a velmi pracnou stolovou metodou a tomu pak odpovídalo i pomalé tempo prováděných prací. Stáží topografů VZÚ ve francouzském Service Géographique de l'Armée přinesly cenné poznatky a podněty, zvláště ve fotogrametrii. Od roku 1927 měl VZÚ pro letecké snímkování trvale jednoho letce a jeden letoun, doplněný v roce 1929 výbavou pro řadové snímkování.

Vojenský zeměpisný ústav v době ohrožení státu (období 1933-38)

Uchvácení moci v Německu fašistickou stranou NSDAP v roce 1933, nacisty proklamované vojenskopolitické cíle a silící vliv strany SDP v československém pohraničí vytvářely reálnou hrozbu pro existenci samostatného Československa. Československý stát i jeho armáda proto postupně a ve vzrůstajícím rozsahu činily opatření k posilování obranyschopnosti republiky. Uvedená situace a činěná opatření se odrazily pochopitelně i v činnosti a úkolech VZÚ. Za mobilizace měl ústav postavit velitelství válečného vyměřování při hlavním velitelství operujících armád a topografické jednotky na stupni armáda a armádní sbor. Významně byly urychleny práce na topografické přípravě území státu, především na úseku triangu-

lačních a topografických prací. V roce 1934 byla dokončena obnova speciálních map 1 : 75 000 a pokračovalo se v údržbě generálních map 1 : 200 000 a mapy vzdáleností (pochodové mapy) 1 : 300 000. Bylo zahájeno nové mapování v měřítku 1 : 20 000. Intenzivně byla zpracována velitelská příručka Vojenský zeměpis Československé republiky a přilehlého území sousedních států a prováděno vojenskogeografické vyhodnocení hlavních operačních směrů. Protože existovalo reálné nebezpečí leteckého napadení Prahy, a tím i ohrožení VZÚ, byla schválena a v roce 1937 zahájena výstavba záložního objektu v Harmanci na Slovensku.

V daném období došlo též ke změnám ve velení VZÚ: v roce 1934 převzal po brigádním generálovi Karlu Rauschovi velení brigádní generál dr. Antonín Basl. Po jeho náhlém onemocnění a úmrtí byl v roce 1937 velitelem VZÚ ustanoven plk. zem. PhDr. Jiří Čermák.

PŘEHLED VELITELŮ (NAČELNÍKŮ) VOJENSKÉHO ZEMĚPISNÉHO ÚSTAVU V PRŮBĚHU JEHO VÝVOJE:

První přednosta kartografického oddělení MNO:

plk. zem. Alois Hlídaek *listopad 1918 - prosinec 1919*

Přednosta IX. odboru MNO (kartografické oddělení - zeměpisný ústav):

plk. gšt. Karel Rausch *1918 - 1919*

Velitelé Vojenského zeměpisného ústavu:

brig. gen. Karel Rausch *1919 - 1934*

brig. gen. PhDr. Antonín Basl *1934 - 1937*

plk. zem. PhDr. Jiří Čermák *1937 - 1939*

Velitelé-náčelníci Vojenského zeměpisného ústavu po r. 1945:

plk. zem. PhDr. Jiří Čermák *květen 1945 - červen 1945*

plk. gšt. Bohumil Kobliha *1945 - 1948*

plk. gšt. Dr. Ing. Vlastimil Blahák *1948 - 1951*

pplk. gšt. Ladislav Fára *1951 - 1952*

plk. zem. Vladimír Kop *1952 - 1958*

plk. Ing. Otakar Skoupý *1958 - 1970*

plk. Ing. Zdeněk Karas, CSc. *1970 - 1972*

plk. Ing. Ján Puškár *1972 - 1989*

plk. Ing. Bohuslav Haltmar *1989 - 1992*

pplk. Ing. Jaroslav Fingr *1992 - dosud*

Ústav svých maximálních výkonů dosáhl v roce 1937. Práce prováděné Vojenským zeměpisným ústavem k zajištění obranyschopnosti státu i ve prospěch hospodářského, kulturního a vědeckého rozvoje přispívaly k růstu autority a upevňování prestiže ústavu jak v Československu, tak i v zahraničí. V tomto

období získala dovednost kartografů, pracovníků reprodukčních profesí a tiskařů VZÚ vysokého uznání tím, že v rámci mezinárodní výstavy umění a techniky v Paříži v roce 1937 byl Atlas Republiky československé oceněn a vyznamenán Velkou cenou a Zlatou medailí. Ústav navštívila řada významných osobností, z nichž nejvýznamnější byla *návštěva prezidenta republiky Dr. E. Beneše dne 7. 12. 1937*. Ze zahraničních návštěv to byl např. v roce 1934 gen. D. MacArthur, náčelník generálního štábu armády USA.

V roce 1938 však byly odborné práce ústavu přerušeny opatřeními ostrahy státní hranice a následně záříjovou mobilizací, po níž následoval osudný mnichovský diktát. Mobilizační úkoly plnila a splnila i vojenská zeměpisná služba. Pod řízením plk. zem. PhDr. J. Čermáka bylo vytvořeno velení válečného vyměřování, stanoveny orgány a jednotky. Byly aktivovány sklady map. Početní stavy VZÚ byly doplněny na válečné počty. Vyhrocená vojenskopolitická situace roku 1938 si vyžádala i zajišťovací práce - vyhotovení bezpečnostních kopií a vybudování bezpečnostního archivu, spojené se skartací vybraných písemností.

Souhrnně hodnoceno, je možné říci, že VZÚ v mezích svých možností úkoly uložené mu ve prospěch zabezpečení potřeb obrany Československé republiky splnil.

Vojenský zeměpisný ústav v období od října 1938 do osvobození v roce 1945

Přijetí mnichovského diktátu nastolilo před VZÚ nové a velmi nevděčné úkoly. Bylo mu uloženo předat ze zabraných území příslušným státům, tj. Německu, Maďarsku a Polsku měřický elaborát, kartografické podklady a mapy i část měřické a reprodukční techniky. Vedle toho se ústav podílel na vytyčení a demarkaci hranic okleštěné republiky, urychleně zpracoval a vydal mapy s vyznačením nových hranic států.

Čs. vojenská správa, připravující rozpuštění čs. armády, se snažila prosadit do čela VZÚ Praha někoho z generálů zbraní. V čele ústavu však zůstal plk. PhDr. Čermák, a to až do svého zatčení dne 6. 2. 1940. Protektorátní vláda 6. 4. 1939 rozhodla o přepodřízení VZÚ ministerstvu vnitra. Dne 18. 4. 1939 byl ústav ministerstvem vnitra převzat a stanoven mu název *Zeměpisný ústav ministerstva vnitra (ZÚMV)*.

Ústav tedy zatím zůstal zachován jako celek v původní budově. Ve svých funkcích zůstala i většina vedoucích funkcionářů, již jako civilní osoby. Dozorčí správou nad ústavem byl ale pověřen říšský němec, vysoký úředník Říšského zeměměřičského úřadu (RfU), dipl. ing. Seidel.

Zeměpisný ústav ministerstva vnitra zůstal v budově VZÚ v Praze-Dejvicích pouze do konce roku 1939. Pak ji musel opustit a předat Německému kartografickému ústavu, z něhož vznikl pozdější vojenský ústav „Kriegskarten und Vermessungsamt Prag“, určený výhradně pro potřeby nacistické branné moci. *ZÚMV byl přestěhován zčásti do Veletržního paláce*, některé jeho odbory do objektu tiskárny firmy Šulc v Praze VII, dnešní tiskárny podniku Kartografie. Co se týče pracovní náplně ZÚMV, jeho odbory pokračovaly v podstatě v dosavadních mírových pracích.

Dne 26. 9. 1942 byl ZÚMV začleněn do nově vytvořeného Zeměměřického úřadu Čechy a Morava. Některým bývalým příslušníkům VZÚ se podařilo odejít za hranice, kde se zapojili do zahraničního odboje, jiní se zúčastnili odboje domácího. Celkem 11 příslušníků ústavu položilo život za vlast v době světové války. Je ke cti zaměstnanců ústavu, že případy aktivní spolupráce s okupanty a zrady národa byly ojedinělé.

Vojenský zeměpisný ústav v období 1945-50

Povstáním českého lidu a osvobozením Prahy skončilo panství velkoněmecké říše na území ČSR. VZÚ, jehož budova v Praze-Dejvicích byla již od večera 8. května 1945 v držení příslušníků ústavu, byl v souladu s *dekretem prezidenta republiky č. 11 ze dne 3. 8. 1944 obnoven ve stavu, organizaci a s působností jako před 15. březnem 1939.*

Poválečná státní politika, orientace ČSR a zásady, které pro armádu vytyčil Košícký vládní program, předurčovaly i orientaci a činnost vojenské zeměpisné služby k unifikaci geodetických a kartografických základů se Sovětským svazem a státy formujícího se tzv. lidově demokratického bloku. Prosazení této orientace však bylo velmi složité a obtížné. Snad největší zásahy byly provedeny těsně po válce v oboru geodetických základů. Tzv. jednotná trigonometrická síť katastrální, později modifikovaná na „S-1946“, se musela převést do sovětského systému, využívajícího elipsoidu Krasovského. Nový souřadnicový systém se pak označoval „S-1952“.

Vojenský zeměpisný ústav v období výstavby vojenské topografické služby a prosazení sovětské koncepce topografického zabezpečení vojsk (období 1950-69)

Rok 1950 je možno považovat za rok zahájení postupné výstavby vojenské topografické služby československé armády. V tomto roce, při realizaci jednostranné vojenskopolitické orientace státu, byly do čs. armády povoláni sovětsští vojenští poradci. Pod jejich vlivem byla připravována a prováděna reorganizace MNO a celé čs. armády. V rámci těchto opatření bylo k 1. 10. 1951 zřízeno samostatné topografické oddělení GŠ (TO GŠ), stanoven nový název služby „vojenská topografická služba československé armády“, stanovena a kodifikována její působnost a úkoly. Důstojníci-topografové byli zařazeni do štábů sborů a divizí. Pro působnost vojenské topografické služby v čs. armádě byl zaveden (a vžil se) termín „topografické zabezpečení bojové činnosti vojsk“.

V roce 1951 bylo rovněž rozhodnuto rozdělit VZÚ na tři samostatné ústavy, posílit je a dislokovat do vhodných posádek. Tak vznikly *Vojenský zeměpisný ústav (VZÚ) Praha, Vojenský topografický ústav (VTOPÚ) Dobruška a Vojenský kartografický ústav (VKÚ) Harmanec.*

V 50. letech bylo základním úkolem VZÚ spolu s VTOPÚ provést nové topografické mapování ČSR v měřítku 1 : 25 000. Díky mimořádnému úsilí byl celý úkol splněn v r. 1957. V návaznosti na toto měřítko byly zpracovány i mapy odvozených

měřítek 1 : 50 000, 1 : 100 000 a 1 : 200 000. Byly vydány rovněž mapy měřítek 1 : 500 000 a 1 : 1 000 000 (ze sovětských podkladů).

V období dokončování tvorby map měřítka 1 : 25 000 bylo pod sovětským tlakem rozhodnuto zpracovat z celého území státu topografické mapy měřítka 1 : 10 000. I když hlavní objem prací vykonala civilní zeměměřická služba, pohltil tento úkol značnou část pracovní kapacity VTOPÚ, VKÚ i VZÚ. Kriticky je ovšem třeba říci, že dvě mapování v nízkém měřítku 1 : 25 000 a 1 : 10 000 byla neúměrná potřebám státu.

Z odborných úkolů VZÚ tohoto období zvláště vyniká značný podíl (spolu s VKÚ) na zpracování původního kartografického díla „Československého vojenského atlasu“, vydaného v r. 1965. V oblasti vojenské geografie byla zpracována nejprve rozsáhlá vyhodnocení stanovených území a operačních směrů, která byla postupně objemově redukována, a začaly se více prosazovat grafické a tabulkové formy. Na základě zevrubnějšího studia potřeb operačních stupňů armády a druhů vojsk se začalo přistupovat k tvorbě nových, původních speciálních map.

Činnost vojenského zeměpisného ústavu v podmínkách podřízenosti
topografické služby sovětské politické a vojenské doktríně
(období 1970-89)

Vnější pracovní vztahy a vědecko-technická spolupráce topografické služby ČSLA byly důsledně omezeny na armády států Varšavské smlouvy. Činnost VZÚ se soustředila především na úkoly rozvoje vojenské geografie, tvorby vojenských speciálních map, vydávání názorných pomůcek a předpisů pro topografickou přípravu vojsk. Narůstaly také úkoly přímého zabezpečení složek MNO a GŠ kartografickými a polygrafickými pracemi. V 70. letech VZÚ vyvinul, zpracoval a vydal ucelenou soustavu vojenských speciálních map (např. mapu průchodnosti terénu, autmapu, dopravní mapu, silniční mapu, mapy pro letectvo) a vojensko-geografických podkladů (vojenskogeografická vyhodnocení území a informace). V první polovině 70. let se ústav podílel na zpracování a vydání Vojenského zeměpisného atlasu. Po 80. roce prohloubil VZÚ svou specializaci na vojensko-geografickou problematiku a na tvorbu speciálních map. Byla zpracována modernizovaná soustava vojenských speciálních map (mapy o dopravě a pro letectvo, mapa průchodnosti terénu, plány měst, mapy pro organizaci součinnosti aj.).

Vedle zdokonalování konvenčních typů speciálních map a vojensko-geografických podkladů bylo úsilí VZÚ po roce 1985 orientováno stále více k řešení problematiky vývoje a uplatnění *digitálních forem vojenskogeografických informací*. V oblasti kartografie byla zavedením systému *Digikart* zahájena éra automatizované tvorby map a dalších kartografických a geografických podkladů a informací. Další modernizace a vývoj nových druhů a forem kartografických a geografických podkladů byly limitovány výzkumem problematiky vojenského geografického informačního systému o území (VGIS). V rámci těchto prací byla vytvořena celá řada dílčích účelových databází (komunikací, výškových překážek aj.).

Vojenský zeměpisný ústav v nových vojenskopolitických podmínkách rozvoje topografické služby (období po roce 1989)

Vnitropolitické změny, ke kterým došlo v Československu od listopadu 1989, nová mezinárodní politická orientace republiky se zásadní měrou odrazily v postavení a poslání armády a v odpovídající míře i v topografické službě a tudíž i VZÚ. Byla zrušena opatření k topografickému zabezpečení útočné činnosti čs. frontu a k topografickému zabezpečení společné činnosti vojsk armád států zrušené Varšavské smlouvy. Byly zrušeny nefunkční nebo nepotřebné topografické polní útvary či zařízení a byla provedena redislokace. Důsledkem takovýchto změn bylo *podstatné snížení mírových a válečných počtů topografické služby (TS)*. Výrazem nových podmínek a důvěry bylo navázání styků, vzájemná výměna informací a delegací s vojenskou zeměvědnou službou Bundeswehru a obdobnými službami armády USA, Francie, Velké Británie, Itálie, Rakouska a dalších.

Výsledky, kterých TS AČR dosáhla, snesou srovnání s nejvyspělejšími vojenskými geografickými službami NATO. Vyplývá to například z vystoupení zástupce vojenské geografické služby Velké Británie, pana Petersona, na výroční geografické konferenci NATO v Bruselu v r. 1994, který označil naše mapy jako jedny z nejlepších.

Dnem 31. prosince 1992, rozdělením armády ČSFR na Armádu České a Armádu Slovenské republiky, skončila jedna část dlouholeté historie československé vojenské zeměpisné, později topografické služby. V důsledku těchto změn došlo mimo jiné i k ovlivnění celkové působnosti VZÚ. Ústav postupně přebírá odpovědnost za úkoly v oblasti reprodukčních prací při tvorbě a obnově topografických map celé měřítkové řady a rovněž za vydávání reliéfních map. V plném rozsahu je ústavu delegována pravomoc a odpovědnost za oblast zásobování AČR topografickými a speciálními mapami.

Do roku 2005 bylo vytyčeno šest základních projektů. Za prioritní a nejdůležitější je pokládáno komplexní zabezpečení zbraňových a řídicích systémů geodetickými, topografickými a geografickými informacemi, a to jak v digitální, tak i analogové formě. Náročné úkoly ústav čekají při úpravě topografických map podle standardů NATO a při tvorbě mapy pro společné operace v měřítku 1:250 000, standardizované v rámci NATO, z území České republiky. Dále je to vytváření vojenského informačního systému o území a výstavba světového geodetického systému WGS 84 na našem území. A tady vlastně pro Vojenský zeměpisný ústav začíná nová historie.

Literatura:

- **Historie topografické služby Československé armády 1918 - 1992**, Výzkumné středisko 090, vydalo topografické odd. HOS GŠ AČR, výtisk Vojenský zeměpisný ústav Praha 1993.
- **Už ne jako James Bond** (rozhovor s náčelníkem Topografické služby AČR plk. Ing. Karlem Radějem, CSc.), A-Report 14/94.
- **Topografický kolos**, V. Marek, A-Report 15/94.

(JAL/KUČ)